

УДК 37.014.53

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЛЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

© Шудло С., Заболотна О., 2017

Світлана ЩУДЛО

доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри правознавства, соціології
та політології Дрогобицького
державного педагогічного
університету імені Івана Франка,
президент Української асоціації
дослідників освіти

Оксана ЗАБОЛОТНА

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземних мов
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
віце-президент Української асоціації
дослідників освіти

Ключові слова: дослідницький університет, TALIS, Міжнародне дослідження навчання та викладання, емпіричні дослідження освіти, УАДО, вчитель.

З огляду на сучасні тенденції, університет розглядається як інституція, функції якої все більшою мірою зміщуються у бік досліджень. Для задоволення потреб дослідницького університету науково-педагогічні кадри потребують компетенцій організації і проведення емпіричних досліджень, аналізу та інтерпретації даних, що ви-

ходить далеко за межі компетентності окремих дослідників і окремих університетів. На цьому етапі все більше зростає роль неурядових організацій, які об'єднують дослідників з різних університетів. Це дає поле для синергії, породженої співпрацею міждисциплінарних науково-дослідних команд. У статті описано роботу такої команди в межах Української асоціації дослідників освіти під час проведення дослідження за методологією TALIS в рамках проекту «Вчитель». Розвивальні перспективи дослідження представлено за двома напрямками: з одного боку, як потенціал практичної участі у проведенні дослідження для розвитку самих дослідників, і, як наслідок, для трансформації університетів; з іншого – як потенціал для трансформації вищої педагогічної освіти, що базується на емпіричних результатах міжнародних порівнянь, вибудованих на емпіричних даних.

Постановка проблеми та її актуальність. На порядку денному сучасного університету є осмислення своїх функцій у координатах руху до якісно іншого соціуму – інформаційного суспільства, наповнення їх новим змістом та механізмами забезпечення. Свою увагу сфокусуємо на функції продукування університетом нового знання або дослідницькій (науковій) функції, без якої унеможливується випереджальний розвиток сучасної освіти, підготовка фахівців «на перспективу». Для задоволення потреб дослідницького університету науковці, насамперед гуманітарних галузей, потребують більших компетенцій організації і проведення емпіричних (прикладних) досліджень, глибших практичних навичок аналізу та інтерпретації одержаних даних. Означені аспекти актуалізуються також бажанням та потребою вітчизняних науковців включатися у міжнародні дослідницькі проекти, формувати крос-університетські наукові спільноти. Ці потреби виходять далеко за межі компетентності окремих дослідників і окремих університетів, також вони обумовлюють потребу формування міждисциплінарних дослідницьких колективів. В цій ситуації активно переосмислюють і розширюють своє дослідницьке поле вчені різних наук, зокрема дослідники освіти. Так, перед соціологією освіти відомий соціолог В. Бакіров ставить завдання: «...артикулювати новий науковий порядок денний, осмислювати нові дослідницькі сюжети; ...відпрацьовувати й удосконалювати всі сучасні методи емпіричних досліджень, які є в розпорядженні соціологів, брати активну участь у великомасштабних міжнародних проектах, що дають можливість порівняльного аналізу соціокультурної та інституційної трансформації університетів» [1, с. 58]. Розглядаючи форми організації науковців для реалізації дослідницьких функцій, можна бачити, що зростає роль громадських (неурядових) наукових організацій, які є більш гнучкими і лабільними, аніж формальні структури, і здатні швидше реагувати на запити суспільства, об'єднувати відповід-

них науковців для реалізації конкретних дослідницьких проектів. Таке завдання перед собою ставить Українська асоціація дослідників освіти як громадська організація, що об'єднує дослідників у галузі освіти з метою розвитку наукової дослідницької компетентності, підвищення якості освітніх досліджень для впливу на освіту та суспільство.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Проблемі наукових досліджень у вищій школі відведена чимала увага науковців. Осмислення місії та функцій сучасного університету ставало неодноразово предметом досліджень В. Андрущенка, В. Бакірова, В. Кременя, С. Курбатова, Є. Пінчука, Л. Сокурняської та ін. Значенню емпіричних досліджень для формування освітньої політики присвячені праці таких зарубіжних учених, як В. Домовіч, Й. Мадалінська-Михаляк, Дж. Міттелемантайн [5; 6]. Автори цієї статті також неодноразово в наукових розвідках обґрунтовували потенціал емпіричних досліджень для підвищення якості освіти [2], а також дослідницьких проектів недержавних організацій для підвищення дослідницької компетентності вітчизняних науковців та позитивного впливу результатів на реформування освітньої галузі [3; 4].

Метою нашої статті є аналіз потенціалу емпіричних досліджень для трансформації вищої освіти України. У межах окресленої мети ми розглянемо, по-перше, потенціал дослідження за методологією TALIS для підвищення дослідницької компетентності викладачів вищої школи; по-друге, роль дослідницького проекту за методологією TALIS для трансформації вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Світові дослідницькі тенденції у галузі освітніх досліджень обумовлюють потребу підвищення компетенцій вітчизняних науковців у проведенні освітніх досліджень. Саме з такою амбітною метою у 2015 році була створена Українська асоціація дослідників освіти [2], набувши членства у Європейській асоціації дослідників освіти (EERA),

а відтак – ваналогічній світовій структурі (WERA). Реалізацію цієї мети Асоціація, між ними й автори цієї статті, як її керівники, вбачають інтеграцію дослідників у галузі освіти різних наук (педагогіки, соціології, філософії, психології, математики, економіки та ін.) і залучення їх до дослідницьких проєктів. Одним з таких проєктів, на якому була зосереджена увага від початку створення Асоціації, стало Міжнародне дослідження навчання та викладання (TALIS – Teaching and Learning International Survey), яке проводиться з 2008 року під егідою Організації економічного співробітництва та розвитку. Воно є першою і єдиною міжнародною дослідницькою програмою, спрямованою на навчальне середовище та умови праці шкільних учителів. Це дослідження проводиться щоп'ять років й охоплює чимраз більше країн. Так, у першій хвилі (2008) у дослідженні TALIS взяли участь 24 країни, а в другій (2013) – уже 34 країни-члени ОЕСР та країни-партнери, а у хвилі 2018 року планується участь 44 країн (див. табл.1).

Відсутність України серед країн-учасниць опитування позбавляє її цінної інформації щодо розуміння свого місця у світовому освітньому просторі. Так, міжнародний характер дослідження дає змогу отримання країнами-учасницями достовірної порівнюваної інформації для самооцінки

та формування освітньої політики, яка б сприяла підвищенню якості вчительських кадрів.

Для заповнення цієї прогалини Українська асоціація дослідників освіти подала у 2015 р. лист-запит до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо отримання дозволу на використання дослідницького інструментарію TALIS-2013 в Україні й отримала ствердну відповідь. Далі керівниками Асоціації було прийняте рішення перекласти інструментарій TALIS українською мовою та адаптувати його до освітніх реалій України. У межах грантового проєкту Посольства США в Україні «Підтримка реформування вищої освіти в Україні» Українська асоціація дослідників освіти (УАДО) здійснила професійний переклад дослідницького інструментарію TALIS (анкету для директорів та анкету для вчителів), а також пілотувала дослідницький інструментарій у школах різних регіонів України. Під час Першої літньої школи УАДО «Освітні дослідження: комунікація, написання грантів, методологія та публікації», яка відбулась улітку 2016 року на базі Львівського національного університету імені Івана Франка, для учасників школи Т. Лісовою (доцент Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя) і одним з авторів цієї статті – С. Щудло були проведені тренін-

Таблиця 1

Країни-учасниці TALIS 2013 року

Країни ОЕСР			
Альберта (Канада)	Англія	Ізраїль	Норвегія
Австралія*	Естонія	Італія	Польща
Чилі	Фінляндія	Японія	Португалія
Чеська Республіка	Фландрія (Бельгія)	Корея	Словацька Республіка
Данія	Франція	Мексика	Іспанія
	Ісландія	Нідерланди	Швеція
Країни-партнери ОЕСР			
Абу Дабі (ОАЕ)	Хорватія	Малайзія	Сінгапур
Бразилія	Кіпр	Румунія	
Болгарія	Латвія	Сербія	

*У таблиці кольором виділено країни-учасниці хвилі TALIS 2008 року
Джерело: [9]

ги щодо організації та проведення TALIS. Також силами учасників школи на волонтерських засадах здійснено пілотаж інструментарію серед директорів і вчителів шкіл, при цьому було охоплено майже всі регіони України. У пілотажному опитуванні взяли участь 116 вчителів та 28 директорів шкіл. Опитування було проведене впродовж листопада-грудня 2017 року у школах Києва, а також міських та сільських школах Волинської, Закарпатської, Запорізької, Київської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Херсонської, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської областей. Пілотажне дослідження дало змогу виявити «проблемні зони» інструментарію, пов'язані з національною специфікою освітнього середовища, відмінністю освітніх практик учителів тощо.

Серед пріоритетних завдань УАДО вбачала продовження проекту TALIS, а саме проведення всеукраїнського моніторингу як унікального джерела одержання широкого масиву даних про сучасного українського вчителя та навчальне середовище.

Ідею УАДО підтримало МОН України, що підтверджується Листом Міністерства освіти і науки України «Про проведення моніторингового дослідження» № 1/9-64 від 07.02.2017, відповідно до якого впродовж лютого-серпня 2017 р. доручено УАДО проведення Всеукраїнського моніторингового опитування директорів та вчителів загальноосвітніх навчальних закладів щодо викладання та навчання (за методологією TALIS) (керівник проекту С. Щудло). Дослідження здійснюється в межах проекту «Вчитель» та «Реформа освіти: оцінка якості в міжнародному контексті», який реалізує Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Опитування здійснюється з використанням анкети міжнародного порівняльного дослідження TALIS хвилі 2013 року. Методологія TALIS у всеукраїнському дослідницькому проекті відповідає міжнародним стандартам TALIS [8–11].

Зупинимося більш детально на характеристичі міжнародного проекту TALIS.

Проект спрямований на дослідження визнання, оцінювання та особливостей винагороди роботи вчителя у різних країнах, а також оцінює, якою мірою забезпечуються потреби професійного розвитку педагогічних кадрів у світі. Це дослідження також дає змогу зрозуміти цінності та переконання вчителів, що визначають характер форм і методів навчання, які вони застосовують у класі. Визнаючи важливу роль, яку відіграє управління школою у створенні ефективного навчального середовища, TALIS забезпечує інформацією щодо ролі шкільного лідерства (директорів, шкільних рад та ін.) у підтримці учителів. Крім того, TALIS вивчає вплив різних чинників на задоволення вчителів роботою, мобільність учителів.

Дизайн та механізми аналізу результатів TALIS постійно адаптуються до змін у суспільстві та освіті. Інструментарій кожної дослідницької хвилі зберігає більшість тем, шкал та індикаторів для надання можливості виявити тенденції навчання та викладання. Водночас інструментарій дослідження на кожному з етапів удосконалюється, доповнюючись новими питаннями, з огляду на зміни в освітніх системах, потребу у володінні вчителями новими знаннями та навичками (наприклад, компетенціями володіння ІКТ), формами професійного розвитку і т.д. Так, інструментарій 2013 р., на відміну від 2008 р., який охоплював модуль для директора школи та модуль для вчителя, був доповнений модулем 3 – анкетною для вчителів математики. Опитування вчителів математичних дисциплін проводилося в тих школах, які брали участь у проекті PISA-2012. Таким чином зіставлялися результати математичної грамотності учнів з якістю вчителів, які забезпечували підготовку цих учнів.

Методологія та інструментарій TALIS мають міцне теоретичне підґрунтя. Для забезпечення поставлених у TALIS цілей експертами розроблено концептуальні засади, вибудовані на Індикаторах освітніх систем (Indicators of Education Systems), що відображають результати навчання, навчальне

середовище та організацію школи. Розробниками TALIS постійно здійснюється аналіз сучасних теорій та досліджень навчання і викладання, без яких було б неможливим збагачення наступних хвиль TALIS новими вимірами, темами й індикаторами.

Головними характеристиками, що визначають стратегію дослідження TALIS, є такі:

- *відповідність освітній політиці* – ясність щодо ключових політичних питань та акцент на питання, що є найбільш відповідними для країн-учасниць;

- *додана вартість* – міжнародні порівняння повинні бути потужним джерелом для подальшого використання;

- *орієнтація на індикатори* – результати повинні продукувати інформацію, яка може бути використана для розробки індикаторів;

- *валідність, надійність, порівнюваність* – спираючись на огляд інформаційної бази, запитальник повинен пропонувати інформацію, яка є валідною, надійною і дає можливість порівнювати ситуацію у країнах-учасницях;

- *інтерпретабельність* – країни-учасниці повинні отримати можливість інтерпретувати отримані емпіричні результати;

- *ефективність і обґрунтована затратність* – робота повинна бути виконана вчасно і не витратити необґрунтовано значних коштів.

Зважаючи на широке коло країн, охоплених дослідженням, а також стейкхолдерів, яких безпосередньо або опосередковано стосується питання навчання і викладання у школі, та багаторівневих цілей, TALIS виконує різноманітні функції.

По-перше, TALIS є моніторинговою структурою, яка забезпечує надійну, порівнювану інформацію про вчителів та школи країн-учасниць. Отже, TALIS слугує засобом опису умов навчання і викладання, а також функціонування освітніх систем і, як наслідок, надає інструменти до порівняння підходів до навчання і шкільного лідерства.

По-друге, TALIS є міжнародним дослідженням, яке сприяє розширенню бази знань щодо умов навчання та викладання

і в такий спосіб допомагає контекстуалізувати шляхи, якими досягають результатів навчання на різних рівнях, і забезпечує валідний інструмент для крос-культурного порівняння цих контекстів. Велика науково обґрунтована репрезентативна вибірка і найсучасніші кількісні методи дають підстави для висновків та узагальнень як щодо однієї країни, так і у порівнянні.

По-третє, TALIS забезпечує даними для вивчення загальних освітніх контекстів (наприклад, як шкільне лідерство співвідноситься з педагогічними підходами вчителів і їхнім ставленням до навчання та викладання) і освітніх змінних в інших контекстах (наприклад, співвідношення між політикою, економікою та структурою педагогічних кадрів).

Головними продуктами TALIS є: індикатори, що допомагають спостерігати за освітніми системами на рівні вчителів та директорів; інформація щодо чинників, які представляють освітнє середовище на рівні країни і світу; надійна порівнювана база даних, яка надає можливість дослідникам в усьому світі вивчати цілий спектр освітніх проблем на національному та міжнародному рівнях.

Згідно з методологією дослідження проводиться шляхом опитування. Респонденти самостійно можуть вибрати спосіб заповнення анкети – у паперовій формі чи он-лайн. Інструментарій охоплює дві анкети – для вчителів та для директорів шкіл. Опитування проводиться серед педагогів шкіл II ступеня, тобто 5–9 класів, що відповідає за міжнародною класифікацією рівню ISCED Level 2. Деякі з країн-учасниць включали до вибірки і вчителів початкової та старшої школи. Країна-учасниця формує вибірку орієнтовно з 200 шкіл, у кожній з яких опитується директор школи та 20 репрезентативно відібраних учителів. Таким чином, у другій хвилі дослідження (2013) було опитано майже 107 000 вчителів, які репрезентували більш ніж чотиримільйонну вчительську спільноту з 34 країн.

Таблиця 2 демонструє загальну інформацію щодо дизайну Всеукраїнського моні-

торингового опитування викладання та навчання серед директорів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів (за методологією TALIS).

Таблиця 2

**Характеристика дизайну
Всеукраїнського моніторингового
опитування викладання та навчання
серед директорів і вчителів
загальноосвітніх навчальних закладів
(за методологією TALIS)**

Дизайн дослідження	
Координатор проекту	Українська асоціація дослідників освіти
Цільова група	Директори шкіл та вчителі 5-9 класів загальноосвітніх шкіл усіх регіонів України (за виключенням непідконтрольних Україні територій)
Тип вибірки	Для відбору шкіл – комбінована багаступенева: I щабель – стратифікована, II щабель – випадкова, з урахуванням регіону, типу населеного пункту, типу школи; для відбору вчителів – однощаблева, випадкова
Обсяг вибірки	3600 вчителів 5-9 класів загальноосвітніх шкіл, 201 директор з 201 школи
Похибка вибірки	Похибка простої випадкової вибірки складає 1,6%, похибка вибірки шкіл з урахуванням дизайн-ефекту складає 2,3%
Інструментарій	Анкети для самозаповнення. Окремі питальники для вчителів шкіл та директорів, на заповнення яких відводилося 45-90 хв
Форма опитування	Анкетування за місцем праці. Вчителі та директори заповнювали паперові варіанти анкет
Період опитування	Березень-травень 2017 року

Дослідницькими завданнями цього проекту в Україні є:

- виявлення організації підготовки та професійного розвитку вчителів;
- з'ясування оцінки якості роботи і системи заохочення вчителів;
- вивчення характеру шкільної культури;
- визначення підходів до шкільного управління та адміністрування;
- з'ясування методів та засобів викладання;

- аналіз цінностей та професійних уявлень учительської спільноти.

На час підготовки нашої статті дослідницький колектив УАДО звершив польовий етап (збір інформації) та обробку зібраних даних і працював над аналізом інформації та підготовкою аналітичного звіту. Після завершення польового етапу проведено вибірковий контроль поля для перевірки якості проведення дослідження. До збору інформації були залучені члени УАДО, які пройшли спеціальну підготовку шляхом участі у низці тематичних вебінарів. Особливу увагу в дослідженні було відведено дотриманню міжнародних дослідницьких стандартів, що забезпечують її якість, дотриманню дослідниками етичних норм, забезпеченню конфіденційності інформації. Цьому передувала підготовка експертами УАДО Етичного кодексу дослідника освіти, який був укладений та представлений членам Асоціації під час науково-практичного семінару УАДО «Етичні засади освітніх досліджень» (березень 2017). Для первинної обробки результатів та обчислення основних статистичних показників використовується ліцензоване програмне забезпечення PS IMAGO Pack IBM SPSS Statistics 24. Зважаючи на політику OECD щодо відкритості інформації, результати цього проекту (інструментарій, масиви даних, звітні документи) планується розмістити у відкритому доступі на сайті УАДО. Це сприятиме популяризації дослідницького проекту, його результатів, залученню дослідників до роботи над вторинним аналізом одержаних даних, практичному використанню результатів у формуванні освітньої політики.

Висновки. В організації та проведенні опитування взяли участь понад тридцять дослідників, які репрезентують майже двадцять університетів України. Отже, можна з упевненістю стверджувати, що у цих університетах є дослідники, які набули нових дослідницьких компетенцій у роботі за методологією TALIS, що відповідає міжнародним стандартам. Попереду ще глибинний аналіз й інтерпретація даних, що

покаже цілісну картину української школи, вчителя та адміністратора. Своєю чергою, цей інструмент може визначити напрями змін у підготовці педагогічних кадрів, які так необхідні українській школі. Серед пріоритетних завдань діяльності Української асоціації дослідників освіти є продовження проекту TALIS, а саме: забезпечити науковий супровід для включення України як

офіційного члена до наступної хвилі цього міжнародного проекту. Вхідження України до міжнародних освітніх досліджень розглядаємо як механізм підвищення якості освітніх досліджень в Україні та підвищення дослідницької компетенції науковців, інструмент підвищення якості вітчизняної освіти та інтеграції України в європейський та світовий освітній простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бакіров В. С.** Соціологічний вимір модернізації вищої освіти / В. Бакіров // Теорія і практика управління соціальними системами / НТУ «ХПІ». – 2013. – № 3. – С. 56–59.
2. Українська асоціація дослідників освіти. Офіційний сайт. – Режим доступу: www.uera.org.ua
3. **Щудло С.** Вища освіта у пошуку якості: QuoVadis / Світлана Щудло. – Харків; Дрогобич: Коло, 2012. – 340 с.
4. **Щудло С.** Потенціал дослідження TALIS для реформування освіти в Україні / С. Щудло // Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні: збірник матеріалів І Міжнар. наук.к онф. Української асоціації дослідників освіти (11 лютого 2017 р.) / за ред. С. Щудло, О. Заболотної, О. Ковальчук. – К.; Дрогобич : ТзОВ «Трек-ЛТД», 2017. – С. 187–190.
5. **Щудло С.** Перспективи розвитку недержавних дослідницьких організацій в Україні: інституціалізація UERA (Українська асоціація дослідників освіти) / С.Щудло // Міжнародна діяльність університетів як фактор інноваційного розвитку вищої школи: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. заочної конф. – Маріуполь: МДУ, 2015. – С. 235–236.

REFERENCES

1. **Bakirov V.** Sociological dimension of higher education modernization/ V. Bakirov// Theory and practice of social systems management. – 2013. – № 3. – P. 56–59 (In Ukrainian).
2. Ukrainian Educational Research Association. – Access mode: www.uera.org.ua (In Ukrainian).
3. **Shchudlo S.** Higher Education in Search of Quality: QuoVadis / S. Shchudlo. – Kharkiv; Drohobych: Colo, 2012. – 340 p. (In Ukrainian).
4. **Shchudlo S.** Potential of TALIS for Reforming Education in Ukraine/ S. Shchudlo // Empirical Research for Educational Reforms in Ukraine. Selection of abstracts of the 1st International Scientific Conference of Ukrainian Educational Research Association (February 11, 2017) / Ed. S. Shchudlo, O. Zabolotna, O. Kovalchuk. – Kyiv; Drohobych “Trek-LTD”, 2017. – P. 187–190 (In Ukrainian).
5. **Shchudlo S.** Prospects of development of non-governmental research organizations in Ukraine: Institutionalization of UERA (Ukrainian Educational Research Association) / S. Shchudlo // International activity of universities as a factor of innovative development of higher education: Collection of materials of the International scientific and practical conference. – Mariupol: Mariupol State University, 2015. – P. 235–236 (In Ukrainian).
6. **Domovic V.** Turning Educational Research into Teacher Education Policy and Practice: Mission Possible or Impossible? / Vlatka Domovic, Vlasta Vizek Viavic // Research, Policy and Practice in Teacher Education in Europe / Ed. by J. Madalinska-Michalak, H. Niemi and S. Chong / Enacting Teacher Policy: Using TALIS data to Explore the Changing Experience of Teacher Education. – Lodz: University of Lodz, 2012. – S. 265–276.
7. Enacting Teacher Policy: Using TALIS data to Explore the Changing Experience of Teacher Education / Joel Mitteleman / Research, Policy and Practice in Teacher Education in Europe / Ed. by J. Madalinska-Michalak, H. Niemi and S. Chong / Enacting Teacher Policy: Using TALIS data to Explore the Changing Experience of Teacher Education. – Lodz: University of Lodz, 2012. – P. 291–316.
8. Teaching and Learning International Survey TALIS 2013 Conceptual Framework. – OECD, 2013. – 60 p.
9. TALIS 2013 Technical Report. – OECD, 2014. – 460 p.
10. TALIS 2013 Results: An International Perspective on Teaching and Learning. – OECD, 2014. – 442 p.
11. Teaching and Learning International Survey (TALIS) 2013. Sampling Manual. – OECD, 2012. – 47 p.